

SEHİ TEZKİRESİ'NİN YENİ BİR NÜSHASI ÜZERİNE

Tuba Işınsu DURMUŞ

Türkçenin, Anadolu'daki gelişim sürecinde hem yazar kadroları hem de verdikleri eserler açısından çok az ülkeyle mukayese edilecek zenginlikte büyük birikimi vardır. Zaten matbaanın Müslüman tebaa arasında geç kullanılmaya başlanması yüzünden, sözü edilen eserlerin basılma işlemi Osmanlı Dönemi'nde çok sınırlı kalmış; harf inkılabıyla birlikte bu eserleri okuyabilenlerin oranı da azalmıştır. Cumhuriyet'in başlangıç evresinde kültür politikalarının bu alana olumsuz bakması yüzünden, eserlerin pek azı yayımlanarak okuyucuyla buluşabilmiştir. Bu yüzden sayılarının 1000 civarında olduğu tahmin edilen divanların, yaklaşık olarak 150 kadarının Latin alfabesi ile hazırlanarak günümüz okuyucusu ile buluşturulduğu bilinmektedir. Bu sayı mesneviler ve diğer türdeki eserler açısından daha da düşüktür. Bu nitelikteki eserler, daha çok akademik ortamlarda bilimsel tezler olarak hazırlandığı için ancak alan uzmanı kişilerin dikkatini çektiği oranda ilgi ve yayınevlerinden destek görmektedir. Sözü edilen eserlerin büyük çoğunluğunun üniversitelerde lisansüstü tezler olarak hazırlanmış olması memnuniyet vericidir ancak eskiden yazma olarak kütüphane raflarında yer alan bu eserler, şimdi de akademik ortamlarda beklemekte ve okuyucu kitlesi ile buluşmamaktadır.

Hükûmetin Nisan 2016 tarihli Kültürel Kalkınma Programı çerçevesinde sanata ve sanatçılara destek açıklaması, kültür politikalarının yürütülmesinde hangi mekanizma/mekanizmaların ön planda olacağı ya da ne kadar yer alacağı gibi konuların tartışılmasını yeniden gündeme getirmiştir. Vatandaşların kültüre erişimi ve katılımının sağlanması esası üzerine kurulu olan program; kültür politikaları, somut ve somut olmayan kültür unsurlarının, piyasa şartları ve genel sosyal şartlar nedeniyle üretimi, kayıt altına alınması,

gelecek nesillere aktarılması, tanıtılması konularında sorumluluk taşıma vurgusu yapmaktadır. Bu anlamda kültüre ait geleceğe taşınmasının önemli ve gerekli olacağı düşünülen kaynakların ilgili okurlar ile buluşturulması noktasında Kültür ve Turizm Bakanlığı da konunun ilk muhatabı olarak üzerine düşeni yapmaktadır. Bakanlık, telif eserlerin basımına verdiği destek yanında dünyada teknolojinin geldiği noktayı dikkate aldığımızda artık dijital eserlere de destek vererek bu eserleri sadece Türk okuyucusuna değil, dünyadaki muhataplarına da ulaştırmak düşüncesindedir. Bu bağlamda ilk kez 2005 yılında temel bazı eserler, “e-kitap” adı altında Bakanlık sayfasından okurların hizmetine açılmıştır. Eserler, her beş yılda bir telif yasası gereği güncellenmekte ve yenilenmektedir. 2017 yılı itibarıyla Bakanlık, kültüre teşvikin artması politikası çerçevesinde e-kitap portalını yenilemeye başlamış ve “Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi” adı altında klasik eserler üzerine yapılan yeni çalışmaları tek bir standartta ilgili muhatabı ile buluşturma kararı almıştır. Kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı faaliyetlerinin en önemli destekleyici kurumlarından biri olarak Bakanlığın bu eserleri e-kitap formatı ile dijital ortamda yayımlaması ile sadece Türkiye’de değil, dünyada da söz konusu çalışmalara ulaşım kolaylığı sağlanıyor olması büyük bir hizmettir. Ayrıca dijital ortamda sunulacak olan eserlerin her zaman güncellenmesi, yeni bilgilerle zenginleştirilmesi de mümkün olabilecektir. Bu yıl itibarıyla akademik inceleme bölümlerinin hacim olarak az tutulduğu, buna karşılık metin kısımlarının öne çıkarıldığı, standart inceleme kısımları ve ortak yazım ilkelerine göre düzenlenmiş metinler divan, mesnevi, mecmua, tezkire ve tarihî metinler başlıkları altında sunulmuştur. Bakanlık görüşü olarak ileriye yönelik halk bilimi/kültürüne dâhil edilebilecek temel türlere dair eserlerin de sistemde yer alması düşünülmektedir. Gelenek, her toplumda çağdaş sanatları besleyen çok önemli bir kaynaktır. Bu yolla sadece akademik dünyaya değil çağdaş sanatçıya da erişilebilirlik sağlanmış olacaktır. Şu an güncel hâliyle e-kitap sayfasında 57 divan, 36 mesnevi, 4 mecmua, 16 tezkire ve 6 tarihî metin bulunmaktadır. Bu metinlerden bazıları ilk kez dijital ortamda okurlara sunulan metinlerdir.

İlk kez yayımlanan metinlerden biri Anadolu sahasında ortaya konmuş ilk tezkire olan *Heşt Bihişt*’tir. Sehi Bey tarafından kaleme alınan eser; kitapların hususi bir kaderi olduğu anlamına gelen Latince “Habent sua fata libelli” sözünden hareketle türünün ilk örneği olması açısından önemli olmakla birlikte, çalışmanın ön sözünde ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere neredeyse 40 yıldır yayımlanmayı bekleyen bir eser olarak dikkati çekmiştir. Kitabı yayına hazırlayanlar, bugün eski Türk edebiyatı çalışmalarına yön vermiş olan

Dr. Günay Kut, Dr. Haluk İpekten, Dr. Mustafa İsen, Dr. Hüseyin Ayan ve Dr. Turgut Karabey'dir. İlk olarak Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde basıma hazırlanması planlanan, belli sayıda nüshaların temini ile bir seviyeye kadar ulaştırılan ancak daha sonra uzunca bir süre yayımlanmadan bekleyen *Heşt Bihişt*; tespit edilen on sekiz yazmaya dayalı bir edisyon kritik çalışması olarak okuyucuyla buluştu. Eserin yayımlanmış olmasının önemi, alanının sadece ilk örneği olması ile sınırlı değildir. *Heşt Bihişt*, aynı zamanda edisyon kritikli bir metnin nasıl yapılması gerektiğinin de dikkate değer örneği dense yanlış olmaz. Eser yayıma hazırlanırken ülkemizde sıklıkla uygulanan yöntemlerin dışında farklı bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Genelde Türkiye'de edisyon kritik çalışmaları İstanbul Üniversitesinde görev yapan Şarkiyatçıların öncülüğünde bilimsel bir hüviyete bürünmüştür. Bilhassa Hellmut Ritter (1892-1971), metin neşri konusundaki tecrübesini başta Ahmet Ateş olmak üzere Tahsin Yazıcı, Nihat Çetin, Necati Lugal ve Adnan Erzi ile paylaşarak yöntem konusunda öncülük etmiştir. Uygulamadaki aksaklıklar üzerine Ahmet Ateş, Nihat Sami Banarlı'nın yayımladığı *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* adlı eseri vesilesiyle tenkitli metin neşrinde uyulması gereken esasları P. Collomp'un 1931'de yayınlanan *La Critique des Textes* adlı eserine atıflar yaparak tespit etmiştir (1942: 253-267). Bu makaleyi Yusuf Ziya Kavakçı'nın *İslam Araştırmalarında Usul* adlı kitabına yazdığı bölüm takip etmiştir (1976: 81-121). Metin tenkidi konusunda teorik çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olmasına rağmen başta Ali Nihat Tarlan ve onun öğrencileri olmak üzere, divan edebiyatı uzmanlarınca çokça divan ve mesneviler neşredilmiştir. Türkiye'de üniversite eğitiminin yaygınlaşmasıyla birlikte eski harfli metinlere dayalı tezlerin sayısında ciddi artış olmasına rağmen metin tenkidi konusunda teorik çalışmalar son derece azdır. Tenkitli metin neşrinde bütüncül bir bakış açısının gelişimine katkı sağlayacağı düşüncesiyle *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nin ilk sayısında, metin neşrinde uyulması gereken esasların tezkire ve divan metinlerinde nasıl uygulandığını gösteren makalelere yer verilmiştir (1996). Bu sayıda Rıdvan Canım'ın *Latîfî Tezkiresi*, Filiz Kılıç'ın *Âşık Çelebi Tezkiresi*, Aysun Sungurhan'ın *Beyânî Tezkiresi*; Metin Akkuş'un *Nef'î Dîvânı*, Ali Fuat Bilkan'ın *Nâbî Dîvânı* ve Muhsin Macit'in *Nedîm Dîvânı* ile ilgili tezlerinde, Mustafa İsen'in doğrudan veya dolaylı olarak yönlendirmesiyle metin tenkidi soyağacı yönteminin farklı uygulamaları paylaşılmıştır. Böyle müstakil yazılara konu olmasa da divan edebiyatıyla ilgili tezlerin çoğunun alt başlığında "tenkitli metin" kavramı vardır fakat metin neşrinde uyulması gereken

esaslar kişiden kişiye değiştiği için uygulamada ciddi şekilde yöntem, daha doğrusu yöntemsizlik sorunuyla karşılaşmaktadır (Andrews, 2015: 36-58).¹

Bu manada *Sehi Tezkiresi*; mevcut bütün nüshaların görülmesi, son derece sağlıklı bir soyağacı sistemine sahip olması açısından ülkemizde gerçekleştirilen tenkitli metin çalışmalarının en başarılı örneklerinden birisidir. Ön sözde belirtildiği üzere bu bölümde; Dr. Kut'un daha önce Ayasofya nüshasının faksimile metnini yayımladığı çalışmasında ana hatlarıyla ortaya konmuş, yeni çalışmada da ortaya çıkan yeni nüshaların eklenmesiyle mükemmel denebilecek bir çerçeveye oturmuştur.

Eğer yazmalar üzerine çalışıyorsanız bu nitelikte iddialı ve başarılı eserler de ortaya koysanız bir süre sonra yeni bulunan nüshalarla karşılaşabilir ve yazdıklarınızı yeniden gözden geçirmek zorunda kalabilirsiniz. Nitekim *Heşt Behişt* gibi başarılı bir edisyon kritik örneğinin yayını üzerinden daha birkaç ay bile geçmeden böyle bir durumla karşılaşmış ve tezkirenin Mısır Millî Kütüphanesi bünyesinde yeni bir nüshasına ulaşılmıştır. Daha doğrusu Mısır Millî Kütüphanesi *Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nda bulunan ve maalesef daha önce teşebbüs edilmesine rağmen getirtilip kullanılmayan *Heşt Behişt* nüshası, tarafımıza ulaşmış bulunmaktadır. Şimdi, hem bu nüshayı tanıtmak hem de mevcut nüshalar arasında nereye yerleştirilebileceğini tartışmak istiyorum.

Mısır Millî Kütüphanesi *Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nda 5026 katalog numarası ile kayıtlı olan *Heşt Behişt*; katalogda yer alan bilgileriyle Derviş İsmail eliyle yazılmış 155 varak olarak tanımlanmış, her sayfanın 13 satırdan oluştuğu ve ebatlarının da 23.5 x 13 mm olduğu kaydedilmiştir. El yazmasının taç filigranlı, siyah mürekkep ve altınla süslenmiş ve çerçevelenmiş olduğunun belirtildiği kayıttaki; telifinin Sehi'ye ait olduğu, ölüm tarihinin 955 (1548) ve eserin telif tarihinin de 945 (1538) olduğu bilgisi de eklidir. Nüshanın başı ve sonu şöyledir:

Başı: Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm (1b)

Fâtîha-i feth-i kitâb-ı 'azîm

Sonu: ... dâimâ ümmet-i Muhammed ile duâmız budur hemîn (155a)

Bu nüshayı aslında değerli kılan hususlardan birisi de ketebe kaydıdır: "dâimâ ümmet-i Muhammed ile duâmız budur hemîn temmetü'l-keîlâm bâkî

1 Metin neşrinin Türkiye'deki uygulamalarına dair bu paragraf, Prof. Dr. Muhsin Macit'in bugünlerde yayımladığı *Hatâyi Divanı*'nın inceleme kısmında ele aldığı tenkitli yayınlara dair bölümden özetlenmiştir. *Hatâyi Divanı*. (Haz. Muhsin Macit). (2017). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

vesselâm ve'l-hamdülillâhi ve kefâ vahdehû sene hamse ve erba'în ve tis'âmie". Bu bilgilerde eserin telif tarihi olarak 945 (1538/9) zikrediliyor. Nüshanın istinsahına dair bir tarih bilgisi yoktur ama müstensihinin ve sahibinin ismi kayıttta mevcuttur.

Sehi Tezkiresi'nin dijital yayımında şairler tablosu adı altında verilen listede toplam 240 şairin adı yer almaktadır. Mısır nüshasında ise bu sayı 17 eksiktir. Bu sayının dördü, nüshanın 2 varak eksik olmasından kaynaklanmaktadır (27b-28a ve 146a-b), dolayısıyla eksik şair sayısı aslında 13'tür. Katalog'da şair sayısı 216 olarak verilmişse de bunun bir sayım eksikliği olduğu düşünülmektedir. Gerçek rakam yukarıda belirttiğimiz gibi 227'dir. Biz buradaki varak eksikliklerinin de elimizdeki elektronik kopya oluşturulurken atlanmış olduğunu düşünmekteyiz.

Edisyon kritikli metin ile Mısır nüshası karşılaştırıldığında eksik şair sayısı dışında ifadeyi bozmayacak ölçüde kelime, ibare, cümle değişikliklerinin oluşturduğu nüsha farkları göze çarpmaktadır. Biyografilerdeki bilgiler büyük ölçüde örtüşmekle birlikte biyografilerde verilen şiir örneklerinin tüm metinde 10 beyit kadarına Mısır nüshasında yer verilmediği görülmektedir. Bunun yanında biyografisi yazılacak kişiyi tanıtan ibarelerde de nüshalara göre farklılıklar dikkati çekmektedir. İsmın başına konan Mevlana ibaresi Ü, Ü1, A ve L nüshalarında çoğu zaman bu ibareden arındırılarak yazılmıştır. Mısır nüshasındaki başlıklar da çoğu zaman bu nüshalarla uyumlu ilerlemiştir. Mısır nüshasında fazla olarak görünen bazı beyitlerin ise yayımlanan metinde dipnotta Ü, Ü1 ve W, çoğunlukla da Ü1 nüshasındaki şekliyle örtüştüğü tespit edilmiştir. Bu durumda olan 9 değişiklikten 7'si dipnotta Ü1 nüshasında geçtiği şekliyle eşleşmektedir. İki yerde ise Mısır nüshasında olup asıl metinde yer almayan 2 beytin dipnotta da geçtiği tespit edilmiştir.² Bu beyitlerin yayıma nüsha farkı olarak eklenmesi katkı sağlayacaktır. Ayrıca üçüncü tabaka şairlerinden Mehemed Çelebi, Mısır nüshasında Ahmed Çelebi olarak kayıtlıdır. Bu farklılık da Ü nüshasında aynı şekliyle yer almaktadır. Dikkat çekilmesi gereken bir nokta da Nâmî'den söz eden biyografi kısmında edisyon kritikli metinde yer alan "Üsküp şehrinden..."

2 Mısır nüshasında Mevlânâ İshak Çelebi maddesinde (59a) yer alan ancak edisyon kritikli metinde bulunmayan beyit şudur:

*Peyk olup yügrüşürüz aşk beyâbânında
Zengdür ayagımızda görinen âbilemüz*

Mısır nüshasında Mevlânâ Sa'yî maddesinde (97b) yer alan ancak edisyon kritikli metinde bulunmayan beyit ise şudur:

*Sa'yîyâ zülfini dâm eylemiş ol şüh-ı cihân
Hâlini dâne döküp murg-ı dil ev lânesine*

ibaresi Mısır nüshasında “Tosya-nam kasabadandur” şeklinde geçmektedir. Mısır nüshasında yer alan eksik şair sayısı açısından bakıldığında Ü, Ü1 ve W nüshaları ile birebir uyumluluk göstermemekle birlikte Mısır nüshasında fazla/farklı olduğunu düşündüğümüz beyit ve ifadeler, dipnotta adı geçen bu nüshalarda tamamlanmıştır. Bu bağlamda nüsha farklarını takip ederek Mısır nüshasının bu gruba dâhil olduğu sonucuna varılabilir.

Bütün bu değerlendirmelerden şu ortaya çıkmaktadır ki yazmalar konusunda yapılacak her çalışma bir anlamda eksik çalışmadır. Her an bulunabilecek özellikli bir yeni nüsha ile yayını bir kere daha ele almak gerekebilir. Mısır nüshası mevcut edisyon kritik çalışmasının ortaya koyduğu verileri değiştirecek nitelikte olmamakla birlikte değerlendirmelerde görüldüğü gibi yayın aşamasında elde olsaydı daha iyi bir edisyon kritikli metne katkı sağlayabileceği düşünülebilirdi.

